

תיק עבודות

מחסום Wacth

קו לבן דק: זמן ועדות במרחב המחסומים

מאיר ויגודר

לפי אילו קריטריונים מתחילים לבחור דימויים המדגימים לנו את מצאי השיטות שנוקטים הצבא והמנהל האזרחי מדי יום ביומו, במטרה להגביל את תנועתה של האוכלוסייה הפלסטינית ולשלוט בזמנה? אילו פרמטרים צילומיים ביקורתיים יכולים לשמש אותנו לניתוח דימויים שאמינותם מסתמכת על פעילותה הבלתי פוסקת של קבוצת נשים, העוקבות אחר הפרות זכויות האדם בידי ישראל בשטחים הכבושים? בניגוד לצלמי עיתונות מקצועיים הנמצאים כאן היום והולכים למקום אחר מחר, כשהם תרים אחר הפריים הבודד שייצג מצב שלם, הצלמות האלה מנצלות את יתרונותיה של טכנולוגיית מצלמת הכיס הדיגיטלית החובבנית וחוזרות לזירת האירוע שוב ושוב כדי ליצור ארכיון של מחוות וארשות פנים המאפיינות את יחסי האדון-נתין והכובש-נכבש: מחוות החיילים המכוונים רובים לעבר אזרחים, צעירים קשורי עיניים ואזוקים, נשים נושאות תינוקות העוברות דרך שערי ברזל מסתובבים, ידיים המושיטות אישורי תנועה לחיילים נסתרים מאחורי חלונות קטנים במרחבים מוגנים, ותורים ארוכים של אנשים המעוכבים למשך שעות רבות בידי חיילים שרוצים להזכיר להם מי הריבון.

ברצוני להעריך פעילות זו של מעקב צילומי בהקשר של פרקטיקת ראייה שטרם הוגדרה כראוי בשיח העדות. את פעילות התצפית העומדת על המשמר (vigilance) אפשר לאפיין בהתייחס להבדל הקיים בתרבותנו בין עדות סבילה לעדות פעילה. עדים סבילים הם בדרך כלל אנשים שלא תכננו למלא תפקיד זה עד שאירוע טראומטי בלתי צפוי שינה את חייהם ועורר בהם את הצורך לשוב ולספר את סיפורם. עדים פעילים, עיתונאים למשל, מעדיפים לדלג בין אזורי עימות ברחבי העולם, כשהם ניזונים מן האדרנלין של ה"אקשן" ההופך למטרתן הסופית של מרבית פעילויות הדיווח החדשותי.

בדוגמה שלנו, די בלוגו של מחסום Watch כדי ללמד על טיבה של העדות העומדת על המשמר: רישום של עין המקביל למילה "watch" והמייצג את פעילויות המעקב של הקבוצה. לוגו זה מתנוסס בראש אתר האינטרנט של הארגון ומופיע על הסמל שעונדות הנשים בשעה שהן פוקדות את המחסומים. יש קשר ישיר בין צורת העדות העיקשת שלהן, המשתמשת במצלמות ובדוחות, לבין המושג עמידה על המשמר, המחייב ערנות: המתעד/ת

* לעמירה הס, שהפכה את העדות העומדת על המשמר לנשק המובהק של עבודת העיתונות שלה והיתה לקול העקבי הברור ביותר, שהביא למודעותנו את המחסומים ואת העובדה שהכיבוש אינו מתמצה בהפקעת אדמות, אלא עוסק גם בפיקוח על זמנם של הנתינים.

אינו/ה מסתפק/ת בתעודה אחת או בדימוי מייצג אחד. רבים ככל שיהיו הדימויים והעדויות הכתובות המצטברים במשך הזמן, מחשבה העומדת על המשמר אינה נחה בסיפוק לנוכח מה שהתאסף, אלא קשובה תמיד לכל מה שחסר ועוד לא תועד. העדות העומדת על המשמר ניזונה מאמונה אובססיבית כמעט בחובת ההתבוננות במעשי העוול החוזרים ונשנים של הצבא, ומצורך מצפוני להציג את העדות לכל אלה המסרבים להתבונן. בעוד שפעולת העדות המסורתית משגרת מסר תת־הכרתי לנמעניה, האומר כי הזכות המיוחדת השמורה להם לראות את האירוע נשענת על נוכחותו/ה הסובייקטיבית של עד/ה בזירת התרחשותו, הרי המסר העומד על המשמר אומר לצופה: הביטו במה שקורה כאן מאחר שאינכם נוכחים. בעוד שהשיטה הראשונה מכוונת לעורר בנמענים הזדהות רגשית עם האירוע (בטענה: "איננו יכולים לומר שלא ידענו"), הרי גישת העומדים על המשמר היא לוחמנית הרבה יותר (וסמיתה: "אל תגידו שלא אמרנו לכם").

בדיונים הפלורליסטיים שמנהלות מתנדבות מחסום Watch על מטרות הארגון, שתי דעות שונות מסגירות את גווניה של עדות העומדת על המשמר. צד אחד נשען על אידיאולוגיה פוליטית חד־משמעית, הגורסת כי אין לשתף פעולה עם הכובש אלא רק לעמוד מולו כמראה, לשקף את חוסר צדקתו ולתעדה: המחסומים הם רק סינקדוכה לכל הפעילות הלא מוסרית של הצבא בשטחים הכבושים. הצד האחר, המתנגד אף הוא לכיבוש, סבור כי יש להשתמש בעצם נוכחותו ומעמדן של העדות הישראליות כדי להפעיל לחץ על הצבא לבצע שינויים שיקלו על סבלם של הפלסטינים; כאן טמונה הסכנה שהעדות נהפכות בעל כורחן למשתפות פעולה עם כוחות הכיבוש שהן אמורות להוקיע. אפשר להדגים את הדיון באמצעות דוגמה ויזואלית. בשיחת טלפון שהתנהלה לא מכבר, אחת הפעילות ציינה בפניי כי הצבא מכרסם ביעילות עבודתן במונעו מהן לגשת לחיילים בשעה שהם עורכים חיפושים ותחקורים. היא צחקה על העובדה שקו לבן שורטט בכמה מחסומים כדי לציין גבול שאותו אסור להן לחצות. יש שתי דרכים לקרוא את הופעתו של הסימן החזותי הזה. הוא מסמל למעשה ניצחון פורתא של קבוצה שהצליחה להסתנן אל המרחב הצבאי בפעולה אזרחית ואילצה את הצבא להגיב לשיח פוליטי והומניטרי שעד כה הוא לא מוכן היה להתייחס אליו. במונחים של פוליטיקת העדות, הקו הלבן מייצג עתה נוכחות סמיוטית של קבוצה (עין פקוחה וערנית) אפילו כאשר חברות הקבוצה אינן נמצאות שם. לפיכך, באורח פרדוקסלי, עמדתו המוסרית של מחסום Watch חקוקה בעצם השטח המפר את הערכים שבהם דוגלות חברותיו.

מנגד, הקו הצבוע בלבן עלול לבשר, למרבה האירוניה, לא רק את קץ יעילותה של פעילות הקבוצה אלא גם את העובדה שעבודתה עזרה בעקיפין למיסוד המרחב של המחסום: בקשות של הפעילות לאפשר תנאים טובים יותר, כמו גגונים נגד גשם, סככות ליד שערי מעבר, פרזיות ושינויים אחרים, שיקלו על חייהם של האזרחים הפלסטינים, עזרו להנכיח מרחב ארעי, שבמקומות מסוימים השתנה במשך הזמן ממרחב מאולתר למבנה מסודר. לשלטונות אף יש הציניות להציג את המבנים הללו כ"מסופי מעבר", כאילו מדובר

בגבול מוכר בין מדינות. צבעו של הקו יכול לשמש גם מטפורה ללובן של מוצא הנשים: רובן אשכנזיות ממעמד מבוסס, המקושרות עם אנשים בעלי השפעה במוסדות הפוליטיקה, התרבות והביטחון של החברה בישראל, אנשים האחראים, כמו כולנו, להמשך הכיבוש. בהשלכות החיוביות והשליליות של הקו הלבן אין כדי לגרוע מחשיבות עבודתן של המתנדבות הללו, החוצות מדי יום באומץ ובהתמדה את הקו האחר, הירוק, המוביל אל מעבר להרי החושך של הכיבוש – קו שמעטים מוכנים לחצות ולתת את הדעת על מה שקורה שם באמת. אין להמעיט בחשיבות פעולת ההסתכלות ובצורך להיות במקום כעד להתרחשויות: כך נוצרת "משמרת אזרחית", שאינה רק משקפת את הפרת זכויות האדם בידי החיילים, אלא גם מציגה את האפשרות של ראי אנושי לאותו דור פלסטיני צעיר שלא הכיר אזרח ישראלי מימיו. שום ביקורת כלפי הקבוצה אינה גורעת ממבט אחד של אם ושל ילד פלסטיני, המביעים הקלה לאחר שמכונתם עוכבה במשך זמן רב ב"מחסום מתגלגל" ולפתע הנהג מקבל אישור מן החייל להמשיך ולנסוע, רק משום שזה ראה את הנשים מתקרבות ברכבן.

לבסוף, את החשיבות של נוכחות המבט מדגימה היטב מרגרט דורא במסה שלה, "כתיבה": היא מספרת לנו על מקרה אמיתי שאירע לה כאשר הבחינה בזכוב המפרפר בחדר העבודה שלה, בזמן שחיכתה לחברתה שאמורה היתה להגיע. למי אכפת ממותו של זכוב? למי אכפת אם הוא חי או מת? אבל לפתע הבינה דורא שעצם נוכחותה בחדר מעניקה למוות הזה משמעות בשני אופנים: זהו מוות בנאלי, אך זהו גם מוות שקורה בדיוק בשעה 15:20 בצהריים, כיוון שהיא מביטה בזכוב ורואה אותו גוסס כשהוא דבוק לקיר ולבסוף נופל לרצפה. היא מבינה לפתע שהימצאותה שם הפכה את רגעיו האחרונים של הזכוב לטעונים בזוועה, שכן הם נצפו על ידי מישהו. מדוע זה גרם לה לחשוב על השואה? מדוע, כעבור עשרים שנה, היא נזכרת בכך וחשה צורך לכתוב על מותו של הזכוב הזה, שהיתה עדה לרגעיו האחרונים? ומה קורה למות הזכוב ברגע שהוא נכנס בדיעבד אל מרחב הכתיבה? לבסוף היא מבינה שפעולת העדות אפשרה לזכוב לוויה נסתרת. העובדה שחשה צורך למקם את המאורע הזה בזמן מאפשרת לה לפתח זיקה לעמים תחת עול קולוניאלי ולאנשים בבדידותם בכלל.